

Mladá veda

Young Science

**Analýza technológií realizovania
povrchových úprav bazénov**

**Urban Exploration – URBEX
ako novum pre cestovný ruch**

Mladá veda

Young Science

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ ČASOPIS MLADÁ VEDA / YOUNG SCIENCE

Číslo 1, ročník 7., vydané v júli 2019

ISSN 1339-3189

Kontakt: info@mladaveda.sk, tel.: +421 908 546 716, www.mladaveda.sk

Fotografia na obálke: Kostol svätého Ladislava, Spišský Štvrtok. © Branislav A. Švorc, foto.branisko.at

REDAKČNÁ RADA

doc. Ing. Peter Adamišin, PhD. (Katedra environmentálneho manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Dr. Pavel Chromý, PhD. (Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Univerzita Karlova, Praha)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto; Royal Society of Canada)

Ing. Lucia Mikušová, PhD. (Ústav biochémie, výživy a ochrany zdravia, Slovenská technická univerzita, Bratislava)

doc. Ing. Peter Skok, CSc. (Ekomos s. r. o., Prešov)

prof. Ing. Róbert Štefko, Ph.D. (Katedra marketingu a medzinárodného obchodu, Prešovská univerzita, Prešov)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Petr Tománek, CSc. (Katedra verejnej ekonomiky, Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava)

REDAKCIA

PhDr. Magdaléna Keresztesová, PhD. (Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF, Nitra)

Mgr. Martin Hajduk (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

RNDr. Richard Nikischer, Ph.D. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha)

Mgr. Branislav A. Švorc, PhD., šéfredaktor (Vydavateľstvo UNIVERSUM, Prešov)

PhDr. Veronika Trstianska, PhD. (Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSŠ UKF, Nitra)

Mgr. Veronika Zuskáčová (Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno)

VYDAVATEĽ

Vydavateľstvo UNIVERSUM, spol. s r. o.

www.universum-eu.sk

Javorinská 26, 080 01 Prešov

Slovenská republika

© Mladá veda / Young Science. Akékoľvek šírenie a rozmnožovanie textu, fotografií, údajov a iných informácií je možné len s písomným povolením redakcie.

PRIESTOROVÁ ANALÝZA DEMOGRAFICKÉHO SPRÁVANIA OBYVATEĽOV EURÓPSKEJ ÚNIE NA PRÍKLADE KOHABITÁCIÍ

SPATIAL ANALYSIS OF THE DEMOGRAPHIC BEHAVIOR OF EUROPEAN UNION
INHABITANTS ON THE EXAMPLE OF COHABITATIONS

Juliana Krokusová¹, Soňa Jevičová²

Juliana Krokusová pôsobí ako odborný asistent na Katedre geografie a aplikovanej geoinformatiky Prešovskej univerzity. Vo svojej vedecko-výskumnej práci sa venuje predovšetkým antropogénnej geomorfológii, skúma banské a priemyselné formy reliéfu a ich vplyv na životné prostredie. Vo svojom výskume sa zameriava aj na aktuálne demografické procesy a trendy. Soňa Jevičová je absolventkou Prešovskej univerzity v Prešove Fakulty humanitných a prírodných vied. Počas štúdia na Katedre geografie a aplikovanej geoinformatiky svoj výskum sústredila na vývoj demografických procesov sobášnosti a rozvodovosti. Aktuálne sa venuje súčasným demografickým trendom v rámci vzdelania a zamestnanosti v poľnohospodárstve so zameraním na Európsku úniu.

Juliana Krokusova is a research assistant at the Department of Geography and Applied Geoinformatics of the University of Presov. In this research thesis, she focuses mainly on anthropogenic geomorphology, examining of mining and industrial relief forms and their impact on the environment. She also focuses on current demographic processes and trends, in her research. Soňa Jevičová graduated from the University of Prešov in Prešov, Faculty of Humanities and Natural Sciences. During her studies at the Department of Geography and Applied Geoinformatics, she focused her research on the development of demographic processes of nuptiality and divorce. It is currently addressing current demographic trends in education and employment in agriculture, with a focus on the European Union.

Abstract

The aim of the thesis is to analyze the development and manifestations of cohabitation as demographic behavior in the European Union. Europe as we know it in this period is undergoing significant changes, which have also been reflected in a change in the

¹ Adresa pracoviska: RNDr. Juliana Krokusová, PhD., Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky, FHPV PU, 17. novembra 1, 080 01 Prešov

E-mail: juliana.krokusova@gmail.com

² Adresa pracoviska: Mgr. Soňa Jevičová, Pôdohospodárska platobná agentúra, Masarykova 10, 080 01 Prešov

E-mail: sona.jevicova1@gmail.com

demographic behavior of the population. In this thesis we observed changes related to the relationship of young people to traditional demographic events such as marriage and family formation. In the last two decades, we monitor a decrease of marriages, increase of divorces, postponement of marriages. As part of the empirical part of the thesis, we used data published on the Eurostat portal. As an indicator, we monitored the number of illegitimate children. Graphic and cartographic outputs enabled us to analyze spatially examined demographic processes, with the view on developments in the monitored time periods.

Key words: marriage rate, cohabitation, demographic process, European Union

Abstrakt

Cieľom príspevku je analyzovať vývoj a prejavy kohabitácií ako demografického správania v štátoch Európskej únie. Súčasná Európa prechádza výraznými zmenami, ktoré sa odrazili aj na zmene demografického správania obyvateľstva. V práci sme sledovali zmeny, ktoré sa týkajú vzťahu mladých ľudí k tradičným demografickým udalostiam ako je sobáš a založenie rodiny. V posledných dvoch decéniách sledujeme pokles sobášnosti, narastanie rozvodovosti, oddaľovanie vstupu do manželstva. V rámci empirickej časti príspevku sme vychádzali z dát získaných z portálu Eurostat. Ako ukazovateľ sme sledovali počet detí narodených mimo manželstva. Grafické a kartografické výstupy nám umožnili priestorovú analýzu skúmaných demografických procesov so zohľadnením vývoja v sledovaných časových obdobiach.

Kľúčové slová: sobášnosť, kohabitácia, demografický proces, Európska únia

Úvod

Súčasný demografický trendy a procesy prebiehajúce v európskom priestore sú výrazne ovplyvnené zmenami, ktorými prechádza celá Európa. Ide hlavne o zmeny politické, socio-ekonomické a kultúrne. Tieto zmeny zvlášť vplývajú na generáciu mladých ľudí, menia sa ich modely správania a hodnotové preferencie. Z hľadiska budúcnosti Európy veľmi dôležité sú trendy v oblasti demografických procesov a demografického správania sa obyvateľstva. Už teraz pociťujeme negatívne prejavy ako je starnutie obyvateľstva. Preto je veľmi dôležitý zdravý trend z hľadiska natality, sobášnosti, počtu detí v rodinách a pod.

Napriek rôznym novým trendom, ktoré sa vyskytujú v partnerskom spoluzití, hlavným poslaním manželstva stále zostáva založenie rodiny a výchova detí. Manželstvo muža a ženy môžeme zaradiť medzi základné inštitúcie spoločenského života ľudí. Na základe súčasných trendov modernej spoločnosti môžeme povedať, že funkcia manželstva je dnes už oslabená. Generácia dnešných mladých ľudí preferuje kohabitačné zväzky, manželstvo pomaly stráca svoju hodnotu a stáva sa pre mnohých len inštitúciou, z ktorej možno kedykoľvek odísť alebo ju jednoducho zrušiť rozvodom. Oslabenie postavenia manželstva a rodiny negatívne vplýva aj na výchovu ďalších generácií, zvlášť ak výrazne narastá počet detí narodených mimo manželstva.

Teoretické východiská

Rodina je najstaršou ľudskou sociálnou skupinou. Ide o dočasné alebo relatívne trvalé spoločenstvo jedného alebo viacerých mužov s jednou alebo viacerými ženami. Hlavnou úlohou rodiny je demografická reprodukcia a základnou silou k jej vzniku napomáha

pohlavný pud (Pavlík et al. 1986). Mládek et al. (2006) vo svojej publikácii definujú cenзовú domácnosť ako domácnosť, ktorú tvoria osoby spoločne bývajúce v jednom byte a sú spojení rodinnými alebo inými vzťahmi v rámci jednej hospodáriacej domácnosti. Podľa Roubíčka (1997) je každá rodina, bez ohľadu na to, či je úplná alebo neúplná a spoločne hospodári v jednej domácnosti, cenзовou domácnosťou. Hlavným dôvodom prijatia koncepcie o cenзовých domácnostiach bolo pomocou nich zistiť údaj o celkovej potrebe bytov. Tento údaj bol predpokladaný na základe toho, že pokiaľ v jednej veľkej domácnosti spolu žilo viacero rodín, tak ich spolužitie bolo najskôr nedobrovoľné, zapríčinené nedostatkom bytov. Z toho vyplýva, že počet týchto cenзовých domácností mohol byť považovaný za ukazovateľa hornej hranice celkovej potreby bytov.

Cenзовé domácnosti rozdelíme na:

- *Úplné*
- *Neúplné*
- *Domácnosti jednotlivca*
- *Viacčlenné nerodinné domácnosti*

Úplné rodiny

Podľa Knausovej (2008) je jadrom úplnej rodiny dvojica manželov alebo partnerov, ktorí žijú v jednej domácnosti s deťmi alebo bez. Vek detí v tomto prípade nerozhoduje, pokiaľ netvoria samostatnú cenзовú domácnosť. Roubíček (1997) za úplnú rodinu považuje aj potenciálnu rodinu (mladé bezdetné rodiny) a bývalú rodinu (staré rodiny, kde deti už opustili svoj domov). Napriek neustálemu znižovaniu počtu obyvateľov SR, ktorí žijú v úplných rodinách stále platí, že v nich žije väčšina obyvateľstva SR. V roku 1961 tvorili úplné rodiny na Slovensku 81,2% všetkých domácností. V roku 1980 už pozorujeme viditeľný pokles na 70,6% a v roku 2001 tvoria úplné domácnosti už len 56,4% zo všetkých domácností. Ak však budeme sledovať len úplné rodiny s deťmi, ich podiel bude ešte menší. V roku 2009 v úplných rodinách s deťmi žila iba 1/3 obyvateľstva (Bleha 2009).

Kohabitácie

Kohabitácie, inak nazývané aj faktické manželstvá, patria medzi úplné rodinné domácnosti. Predstavujú spolužitie dvoch osôb opačného pohlavia, ktoré nevstúpili do manželstva, žijú spolu v jednej domácnosti, hospodária a pri sčítaní obyvateľstva svoj vzťah ohlásili. Zaraďujeme tu aj vydaté ženy a ženatých mužov, ktorí ohlásili kohabitáciu s iným partnerom. Môžeme konštatovať, že údaje zachytávajú len určitú časť z rôznych typov partnerských spolužití. Presné štatistiky o počte kohabitácií sa zisťujú ťažko, a preto za kohabitácie považujeme len tie zväzky, ktoré splnili vyššie uvedené podmienky (Šprocha et al. 2014). Pavlík et al. (1993) definujú kohabitáciu ako spolužitie muža a ženy vo zväzku, ktorý sa podobá manželstvu, no napriek tomu nikdy nedošlo k formálnemu uzavretiu manželstva. Objavuje sa nový trend „manželstvo na skúšku“. Je to špecifický typ kohabitácie. Ide o tzv. skúšobné obdobie partnerov, v ktorom si obaja preveria vzájomnú schopnosť fungovania v spoločnom dlhodobom zväzku. Tento typ je charakteristický nielen pre slobodných partnerov, ale aj pre rozvedených, pričom sa v týchto domácnostiach predpokladá úmysel formálne podložiť svoje spolužitie (Bleha 2009).

Typy kohabitácií, ktoré definuje Šprocha et al. (2014):

1. Porozvodové kohabitácie

Spolužitie dvoch ľudí, ktorí už aspoň raz v minulosti uzavreli manželstvo a v blízkej budúcnosti už neplánujú uzavrieť ďalšie manželstvo. Zaraďujeme tu aj ovdovené osoby, ktoré sú ešte síce z formálneho hľadiska spojené s predchádzajúcim partnerom, ale reálne už žijú v spoločnej domácnosti s novým. Väčšine takýchto spolužití predchádza dlhodobé plánovanie spoločného života s jasným cieľom a stabilným vzťahom.

2. Snúbenecké kohabitácie

Medzi snúbenecké kohabitácie zaraďujeme spolužitie partnerov, ktorí v blízkej budúcnosti plánujú vstúpiť do manželstva. Môžeme povedať, že tento typ kohabitácii vytvára tzv. „predstupeň manželstva“. Je akousi predprípravou na manželský život.

3. Dočasné kohabitácie

Vyskytuje sa najmä u mladých ľudí, ktorí stoja na začiatku vzťahovej dráhy a ešte nepomýšľajú nad vstupom do manželstva. Zaraďujeme tu aj spolužitie rozvedených, prípadne ovdovených osôb, ktoré ešte neuvažujú nad ďalším uzavretím manželstva. Postupom času sa môže takéto spolužitie prehĺbiť natolko, že dôjde k uzavretiu manželstva, alebo naopak k jeho rozpadu.

4. Kohabitácie ako náhrada manželstva

Je to spolužitie dvoch ľudí, ktorí neplánujú zmeniť svoj spôsob spolužitia a nechcú uzavrieť manželstvo. Predstavuje určitý spôsob funkčného manželstva. Patrí k tomu aj plánovanie počatia detí a ich výchovy bez uzavretia manželstva

Neúplné rodiny

Ide o rodiny, v ktorých žije jeden z rodičov sám s dieťaťom, alebo viacerými deťmi. Môže to byť aj starý rodič s vnúčaťom, alebo viacerými vnúčatami. Môžeme to chápať aj tak, že v prípade neúplnej rodiny neexistuje druhý legálny partner rodiča alebo starého rodiča. Z toho vyplýva, že do tejto kategórie budeme zaraďovať aj všetky nezosobášené páry, ktoré nevstupujú do manželstva z toho dôvodu, že im z toho plynú väčšie sociálne výhody (Príhodová 2005). Neúplné rodiny existovali už v dávnej histórii, ale od dnešných neúplných rodín sa líšia spôsobom vzniku. Aj v minulosti tvorili významný podiel v rámci rodín, no ich vznik sa opieral najmä o úmrtie jedného z rodičov a zároveň o nízku pravdepodobnosť, že ovdovená osoba znova vstúpi do manželstva. V súčasnosti dochádza k zmenám v štruktúre, kde v rámci neúplných rodín dochádza k prevahe rozvedených domácností, oddelene žijúcich manželov, a tiež domácností slobodných matiek, ktoré svoje materstvo plánovali (Šťastná 2005). Za posledných 20 rokov výrazne vzrástol počet neúplných rodín. V súčasnosti môžeme povedať, že každé tretie dieťa do veku 16 rokov aspoň nejakú časť svojho života strávi v neúplnej rodine. Faktom vyplývajúcim z výskumov je, že viac ako 80% osamelých rodičov sú ženy. Táto skutočnosť je podmienená dvoma základnými dôvodmi. Prvým je nárast rozvodovosti, čím sa znižuje šanca na ďalší vstup do manželstva a nárast slobodných žien, ktoré majú deti mimo manželstva. Ide prevažne o ženy, ktoré do manželstva nikdy nevstúpili a pravdepodobne ani nevstúpia (Príhodová 2005). So vznikom neúplnej rodiny sú spojené viaceré problémy. V prvom rade nastáva zhoršenie ekonomickej ale aj sociálnej

situácie rodiny. Veľká časť týchto problémov sa tiež týka najmä detí žijúcich v takejto rodine. Nakoľko je neúplná rodina tvorená vo veľkej miere často matkou a dieťaťom (viacerými deťmi), vo výchove detí pozorujeme absenciu socializačného vplyvu otca. Postupne dochádza k zmene správania matky a jej okolia k dieťaťu. Následne sa celkový vývoj dieťaťa vyrastajúceho v neúplnej rodine začína odlišovať od vývoja detí pochádzajúcich z úplných rodín (Šťastná 2005). Bleha a Šprocha (2015) vo svojej publikácii upozorňujú aj na fakt, že nízka sobášnosť a plodnosť, ale aj stabilizácia rozvodovosti, nevytvárajú možnosti na ďalšie významné zvyšovanie počtu neúplných rodín s deťmi. Aj z tohto dôvodu si myslíme, že ich počet bude postupne klesať.

Domácnosti jednotlivcov

Pojem singles predstavuje osoby, ktoré dobrovoľne nechcú vstúpiť do manželského zväzku, z toho dôvodu, že im život bez partnera vyhovuje. Najčastejšími dôvodmi, ktoré vedú k tomuto rozhodnutiu sú: kariéra, osobné záujmy a vytváranie viacerých sexuálnych vzťahov, resp. častá výmena partnerov. Napriek pocitu slobody, ľudí preferujúcich takýto životný štýl trápia často pocity samoty a izolácie. Život medzi priateľmi a známymi, ktorí žijú v manželstve, na týchto ľudí vytvára istý tlak, aby do manželstva vstúpili tiež (Jandourek 2003). Tento typ domácnosti sa vyskytoval už v dávnej minulosti, no prelomovým obdobím s výraznejším nárastom bolo obdobie od druhej polovice 20. stor., najmä vo vyspelých krajinách Európy. V tomto období pozorujeme prejav viacerých spoločenských ale aj demografických faktorov. Zaraďujeme medzi ne procesy urbanizácie, zlepšenie podmienok života obyvateľstva (napríklad bytové podmienky), nárast vzdelanosti najmä u žien a ich následne presadzovanie emancipácie z profesionálnej a ekonomickej úrovne. Dochádza k zmenám v hodnotách partnerov a tiež k liberalizácii sexuálnej etiky (Bleha, Vaňo 2008). Tomášek (2006) vo svojej publikácii uvádza, že medzi najznámejšie typológie singles patrí Staplesova typológia z roku 1981:

- Free-floating singles – ide o najčastejší typ singles. Tento typ je charakteristický životom bez záväzkov a náhodnými známosťami.
- Open-coupled relationship – predstavuje otvorený vzťah dvoch ľudí, pre ktorý sú typické aj sexuálne vzťahy s inými partnermi
- Closed-coupled – je uzavretý vzťah, pre ktorý je charakteristické, že vo vzťahu sú uspokojené všetky sexuálne potreby a v tomto prípade je s týmto vzťahom spojená aj vernosť
- Committed singles – vyznačuje sa určitým typom záväzku, napríklad zasnúbením a tiež spolužitím v jednej domácnosti
- Accommodationists – tento typ je charakteristický pre vyššiu vekovú kategóriu ľudí a vyznačuje sa osamelým spôsobom života, buď dočasne alebo trvalo

Viacčlenné nerodinné domácnosti

Tvorí spoločne bývajúce a hospodáriace osoby, medzi ktorými môžu ale nemusia byť príbuzenské vzťahy. Netvorí spoločne rodinnú domácnosť. Aj napriek ich pomerne výraznému nárastu, ich stále zaraďujeme medzi zriedkavé cenzové domácnosti. Podľa výskumov, najčastejšie na čele takejto nerodinné domácnosti stoja slobodní muži (65%). Ak

stojí na čele domácnosti žena, zvyčajne je slobodná (45%) alebo ovdovená (31%). S týmto faktom súvisí aj ich vekové zloženie. Muži, ktorí pôsobia na čele takejto domácnosti sú najčastejšie vo veku od 30 do 54 rokov. V prípade žien ide o vek 70 rokov a viac (Šprocha et al. 2014). Maur (2010) vo svojej publikácii opisuje príklad nerodinných domácností v Českej republike na prelome 19. a 20. storočia. V tomto období sa viacčlenné nerodinné domácnosti vyskytovali najmä v kasárňach a nocľahárňach. Tieto domácnosti mali svojho predstaveného, ktorým bol zvyčajne správca kasární. Domácnosť tvorili obyvatelia celých kasární, jednej miestnosti, v ktorej prespávali, alebo obyvatelia niekoľkých miestností na jednom poschodí. Viacčlenné nerodinné domácnosti v kasárňach predstavovali špecifické spoločenstvo najčastejšie slobodných, ekonomicky aktívnych mužov vo veku do 30 rokov.

História manželstva

Pavlík a kol. (1993) charakterizujú manželstvo ako legalizovaný sexuálny vzťah medzi dvoma alebo viacerými partnermi opačného pohlavia. Tento vzťah je označovaný za základ rodiny. Manželstvo ako také, prešlo viacerými štádiami vývoja. V rôznych kultúrach, v odlišnom období, bolo manželstvo vnímané mnohými spôsobmi. Tradičná rodina bola známa tým, že výber manželského partnera nezáležal na tých, ktorí chceli vstúpiť do manželstva, ale na ich rodičoch. Tí vyberali partnera /partnerku pre svojho syna / dcéru tak, aby bol daný partner vhodný z hľadiska spoločenského postavenia rodiny a ich majetku (Možný 2011).

V starovekom Ríme bolo manželstvo vnímané ako nerozlučiteľný zväzok muža a ženy, ktorého zmyslom je plodiť deti. Sv. Augustín v tomto období spracoval dielo kresťanskej manželskej doktríny, v ktorom opisuje manželstvo ako prostriedok k plodeniu a výchove detí, má posvätný charakter a preto je nerozlučiteľné. Prostredníctvom manželstva je manželom poskytovaný dar vernosti, ktorý nielen zahŕňa zdržanie sa mimomanželských stykov, ale aj platenie manželského dlhu. V tomto období bol aj odlišný názor na antikoncepciu. Sv. Augustín ju považoval priamo za vraždu (Horská a kol. 1990).

V Grécku hralo veľmi významnú úlohu pri vstupe do manželstva veno. Novomanželský pár sa vďaka venu odtrhol od svojich pôvodných rodín, alebo získal spoločný manželský fond, ktorý bol s malými obmedzeniami v ich správe. To viedlo k tvorbe jasne ohraničených rodinných jednotiek, ktoré zvyčajne fungovali v širšom spoločenskom rámci (Goody 2006).

Kresťanstvo v minulosti výrazne ovplyvňovalo manželstvo a rodinu. Dnešní historici považujú kresťanstvo za veľmi dôležitý, až základný faktor stvárňovania európskej rodiny. Kresťanstvo v tomto období vyzdvihuje život v celibáte, čo znamená, zrieknutie sa rodinného života a žiť svoj život zasvätený Bohu. Okrem toho sú zavádzané nové normy pre manželstvo. Cirkev dôrazne zakazovala rôzne príbuzenské, nielen pokrvné, ale aj zošvagrené sobáše. Napríklad, ak si vdova chcela zobrať za manžela brata svojho zosnulého manžela (označovalo sa to pod pojmom levirát), alebo ak si vdovec chcel zobrať za manželku sestru svojej nebohej manželky – sororát (Chorvátová 2009). O tom, nakoľko ovplyvnilo dedičstvo Germánov európsku rodinu sa vynára na povrch mnoho rozporov. Je to najmä kvôli tomu, že o ich živote sa vie veľmi málo a aj pramene, ktoré opisujú germánske právo sa ťažko interpretujú, hlavne z toho dôvodu, že boli ovplyvňované postojom klasických autorov, ktorí

ich v tej dobe spisovali. V čase, keď Germáni začali vytvárať svoje vlastné zákony, už bola ich spoločnosť poznačená nielen Rímom a Gréckom, ale aj kresťanstvom. Cirkevné pravidlá v germánskej spoločnosti nebolo ľahké presadiť. Na začiatku 6. Storočia sa v rámci kráľovských rodín porušovali zákony o inceste, no na konci storočia už boli manželstvá medzi blízkymi príbuznými zrušené. Sobáše sa stále uzatvárali vo vnútri skupiny, z hľadiska spoločenskej vrstvy a miesta. Do konca 6. storočia sa už cirkvi podarilo presadiť zákon, ktorý zakazoval napríklad sobáš jedného muža s dvoma sestrami postupne (Goody 2006).

Od 11. storočia cirkev zaviedla tri dôležité pravidlá: zakázala polygamiu, z okruhu potenciálnych partnerov na manželstvo vylúčila blízkych príbuzných a tiež obmedzila možnosti pre ďalší sobáš osôb, ktoré už v minulosti vstúpili do manželstva, no ich predchádzajúce manželstvo bolo ukončené. Napriek tomu, že sa naďalej vyskytovalo aj porušovanie týchto pravidiel, nepokladalo sa už za spoločensky vhodné mať niekoľko manželiek naraz, uzatvárať manželstvo s príbuznými, či kupovať si ženy jednu za druhou. Monogamia, ako forma manželstva sa tak stala ideálom, ktorý preferovala veľká časť spoločnosti (Novotná 2002). Koncom 11. storočia sa cirkev snažila presadiť ďalšie pravidlo, podľa ktorého, obaja partneri musia pristupovať k uzavretiu manželstva dobrovoľne. Upevňovala sa aj zásada spomínaná už v Starom zákone : „Čo Boh spojil, človek nerozdelí.“ Na prelome 11. a 12. storočia sa ženy v Európe vydávali vo veľmi mladom veku (13 až 17 ročné) a vydávali sa za oveľa starších mužov. Veľký vekový rozdiel len prispieval k ich nadradenosti, ktorú v tomto období nad ženami mali. Po skončení morovej epidémie, približne od polovice 14. storočia, sa demografické správanie obyvateľstva začalo opäť meniť. Vek vstupu do manželstva u žien začal stúpať. Čím boli ženy chudobnejšie, a išlo spravidla o ženy žijúce na vidieku, tým staršie sa vydávali (Janota 2007). Zmeny v európskej rodine v období po renesancii sú často pripisované ekonomickému vývoju. Dochádza k zmenám v poľnohospodárstve a mestskom živote, k rozvoju obchodu a výrobnjej sféry, a tiež k rozdielom medzi jednotlivými krajinami. S rozvojom miest prichádza aj odlišnosť medzi mestskými rodinami a tými vidieckymi. Podľa Goodyho (2006) je ťažké vzťahy v tomto období definovať, no potvrdzuje, že k výrazným zmenám dochádzalo, a mnohé z nich súviseli s dvoma procesmi: zmeny v náboženských presvedčeniach, ktoré priniesla reformácia a protireformácia; a tiež zmeny súvisiace s procesom sekularizácie , posilneným nástupom vzdelancov, najmä v časoch osvietenstva. Cirkev ako „veľká organizácia“ začala byť oslabovaná a vo viacerých ohľadoch súperila so štátnou mocou. Po zámernom zrušení niektorých cirkevných prvkov, najmä kláštorov, cirkev už nedostávala také príspevky ako predtým, a ani ľudia už nepovažovali za nutné prispievať cirkvi v takej miere, ako v minulosti.

Novovek a s ním spojená industrializácia v tomto období priniesli so sebou ďalšie významné zmeny. Na prelome 19. a 20. stor. v priemysle začínajú pracovať už aj ženy. Napriek tomu, že žena mala stále nižšie postavenie v práci ako muž, funkcia muža, ako živiteľa rodiny už začína byť oslabená. Rodina, a hlavne úloha matky v rodine, začala strácať svoju pôvodnú funkciu. Sobáše sa začali uzatvárať z rôznych iných dôvodov ako z lásky partnerov. A povolenie rodičov na sobáš sa stalo skôr formalitou ako podmienkou (Bakalář 2002).

Možný (2011) opisuje 50. roky 20. stor. ako obdobie tzv. retročasu v rámci fungovania rodiny. Išlo o snahu obnovenia centrálného postavenia rodiny v spoločnosti, o znovunadobudnutie jej vnútornej harmónie, pevnej hierarchickej štruktúry a funkčnej usporiadanosti. V 60. rokoch vstupujú do spoločnosti mladí ľudia, odhodlaní presadiť svoj vlastný systém hodnôt. Chcú poukázať aj na rozpory a nezhody v manželstve, ktoré ich rodičia, s dobrým úmyslom prehliadali. Táto generácia vyrastala v 50-tych rokoch, práve v období, ktoré sa najmä v západnej Európe označuje ako „dekáda rodiny“. V tomto období sa rozširovali predstavy o šťastnej rodine, žijúcej v rodinnom dome na predmestí, kde sa manželia vzájomne dopĺňajú a vychovávajú spolu aspoň tri deti. Práve na konci tohto desaťročia nová mladá generácia nastolila trend znižovania počtu detí v rodine a začal stúpať počet rozvodov.

V druhej polovici 20. storočia medzi charakteristické črty európskej rodiny patrila voľnosť pri uzatváraní manželstva, znižovanie sobášneho veku, voľnejší prístup legislatívy pri rozvode a s tým súvisiaci nárast rozvodovosti, zvýšený výskyt využívania antikoncepcie a plánovaného rodičovstva a tiež zvýšený výskyt umelého prerušenia tehotenstva, s ktorým súvisí znížený počet detí v rodine na dve, najviac tri deti (Horská et al. 1990). Možný (2011) vo svojej práci opísal 6 základných zmien v rámci manželstva a rodiny, ku ktorým došlo v druhej polovici 20. storočia:

1. Najmä z kresťanského hľadiska po stáročia platilo, že v manželstve si obaja z manželov vyhradzovali právo na vernosť. Manželia si sľubovali vzájomnú vernosť a svoj sľub aj dodržali. Neskôr tento monopol na legitímny sex však padol.
2. Aj keď monopol na legitimáciu sexu padol, mohol sa zachovať aspoň monopol na legitimáciu plodenia detí v rodine. Tento monopol sa pomerne dlho udržiaval, avšak začiatkom 70-tych rokov už prudko stúpa počet nemanželských detí.
3. Tradičná rodina bola charakteristická tým, že výber partnera bol v rukách rodičov a tí samozrejme vyberali vhodného partnera z hľadiska spoločenského postavenia ich rodiny. Postupne sa tieto tradície minimalizovali a dochádzalo k oslabeniu vplyvu rodiny na spoločnosť.
4. Manželstvo už nie je trvalým záväzkom, ale je vnímané ako občianska zmluva, od ktorej môže každá zo strán kedykoľvek odstúpiť. Začal rásť počet rozvodov a opakovaných manželstiev.
5. Oddelilo sa miesto práce od miesta bydliska. Po oslabení produkčnej funkcie rodiny strácali dôležitosť aj jej ďalšie funkcie. Škola prevzala od rodiny vzdelanie detí, lekári a nemocnice zase starostlivosť o chorých a starých členov rodín.
6. Zmenila sa aj povaha práce. Na trhu je stále viac práce, ktorá nevyžaduje fyzickú silu a preto už býva žena v tomto pracovnom ponímaní rovnocenná s mužom.

Metodika práce

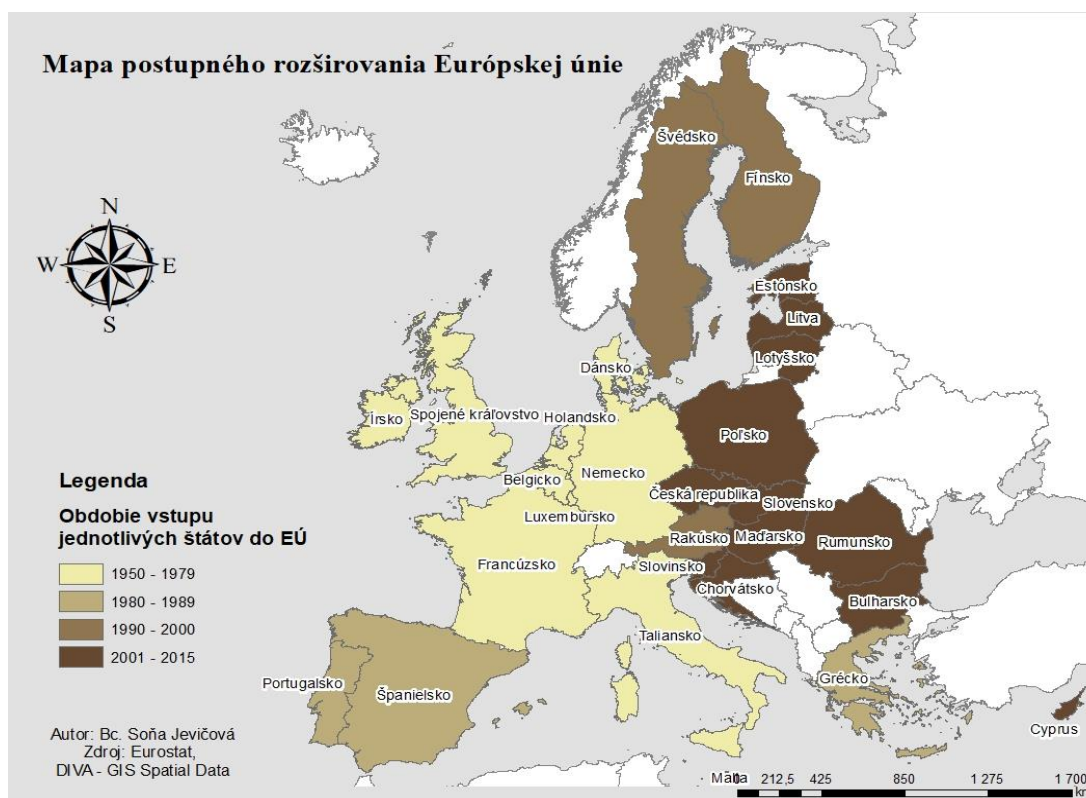
V prípravnej fáze boli použité kamerálne metódy práce. Najskôr sme získavali potrebnú literatúru. V rámci štúdia sme sa zamerali na odbornú zahraničnú literatúru, ktorá sa venuje aktuálnym demografickým procesom a trendom v európskom priestore.

Dôležitú fázu tvorby príspevku tvorilo získavanie dát, kde hlavným zdrojom potrebných vstupných údajov bol portál Eurostat. Aby sme dosiahli čo najlepší prehľad o vývoji jednotlivých procesov, vykonávali sme výbery z tejto databázy od najstarších údajov až po najnovšie dostupné údaje. Tieto údaje sme následne spracovávali do tabuliek.

V záverečnej sumarizačnej etape práce podstatnú úlohu pri procese spracovania výsledkov zohrali digitalizačné metódy – využitie GIS produktu ArcGis verzia 10.0. Grafické a kartografické výstupy nám umožnili priestorovú analýzu skúmaných demografických procesov so zohľadnením vývoja v sledovaných časových obdobiach.

Skúmané územie

Európska únia má v súčasnosti 28 členských štátov, s celkovou rozlohou 4 382 217 km² a približne 500 miliónov obyvateľov. EÚ sa rozšírila celkom sedemkrát. Po prvýkrát v roku 1973 o Dánsko, Írsko a Spojené kráľovstvo. Grécko sa pripojilo v roku 1981, nasledované Španielskom a Portugalskom v roku 1986. K ďalšiemu rozšíreniu došlo v roku 1995, kedy sa členskými štátmi stalo Fínsko, Rakúsko a Švédsko. Rozšírenie EÚ v máji 2004 bolo najväčšie v histórii Únie. Členmi sa stalo týchto 10 krajín: Cyprus, Česko, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Poľsko, Slovensko a Slovinsko. V roku 2007 to boli Rumunsko a Bulharsko. Posledné rozšírenie sa uskutočnilo v júli 2013, keď sa členom stalo Chorvátsko.

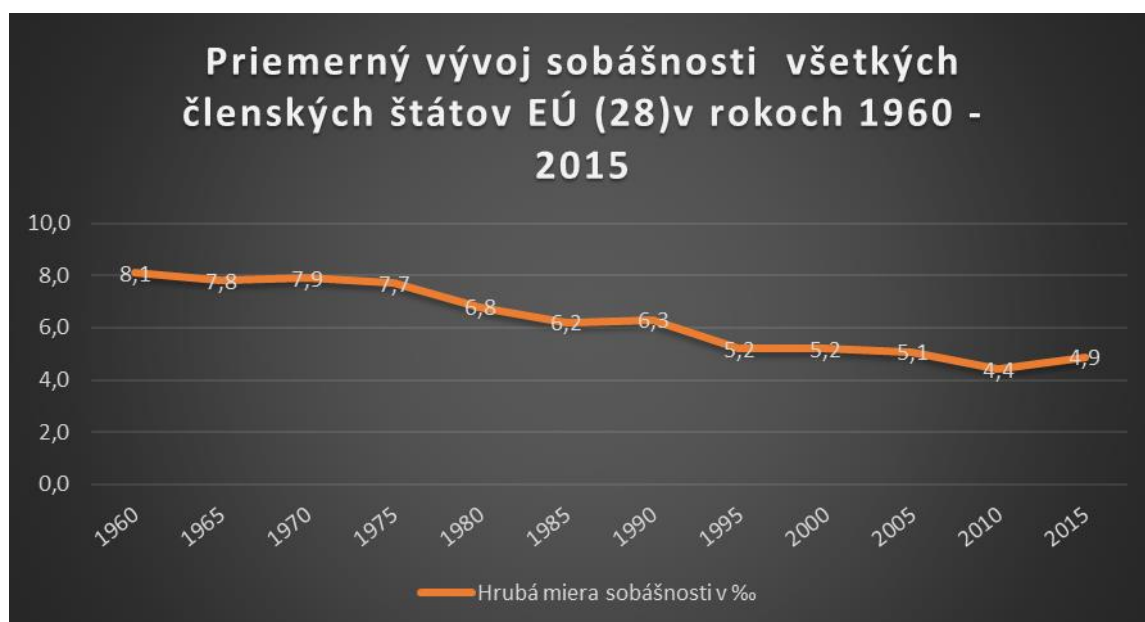
Mapa 1- Štáty Európskej únie podľa roku vstupu
Zdroj: spracované podľa Eurostat

V rámci skúmaného územia je zahrnuté aj Spojené kráľovstvo, ktoré je síce momentálne v procese odchodu z EÚ (Brexit), ale v našom sledovanom období bolo jej súčasťou. Mapa 1 nám ukazuje vymedzenie skúmaného územia, jednotlivé štáty sú zaradené podľa roku vstupu do jednotlivých období pre lepšiu prehľadnosť.

Priestorová analýza vývoja počtu detí narodených mimo manželstva

V rámci štátov Európskej únie pozorujeme zmeny v demografickom správaní v kontexte zaužívaných modelov zameraných na manželstvo, rodinu a počet detí. Celkovo môžeme konštatovať, že dochádza k „odkladaniu uzavretia manželstva“, potvrdzujú to aj štatistické údaje, ktoré hovoria o tom, že klesá miera sobášnosti a zvyšuje sa vek vstupu do manželstva. Mladí ľudia dávajú čoraz viac prednosť kohabitáciám pred uzavretím manželstva. Tento trend potom následne ovplyvňuje aj nárast počtu detí narodených mimo manželstva.

Podľa portálu Eurostat (2017) od roku 1965 klesla sobášnosť v rámci členských krajín Európskej únie o približne 50 % (z priemerných 7,8 ‰ v roku 1965 na 4,1 ‰ v roku 2013). V roku 2015 boli najvyššie hodnoty hrubej miery sobášnosti zaznamenané v Litve (7,6 ‰), na Cypre (7,2 ‰) a na Malte (7,0 ‰). Najnižšie hrubé miery sobášnosti vykazujú štáty: Portugalsko a Slovinsko (oba s hodnotou 3,1 ‰).

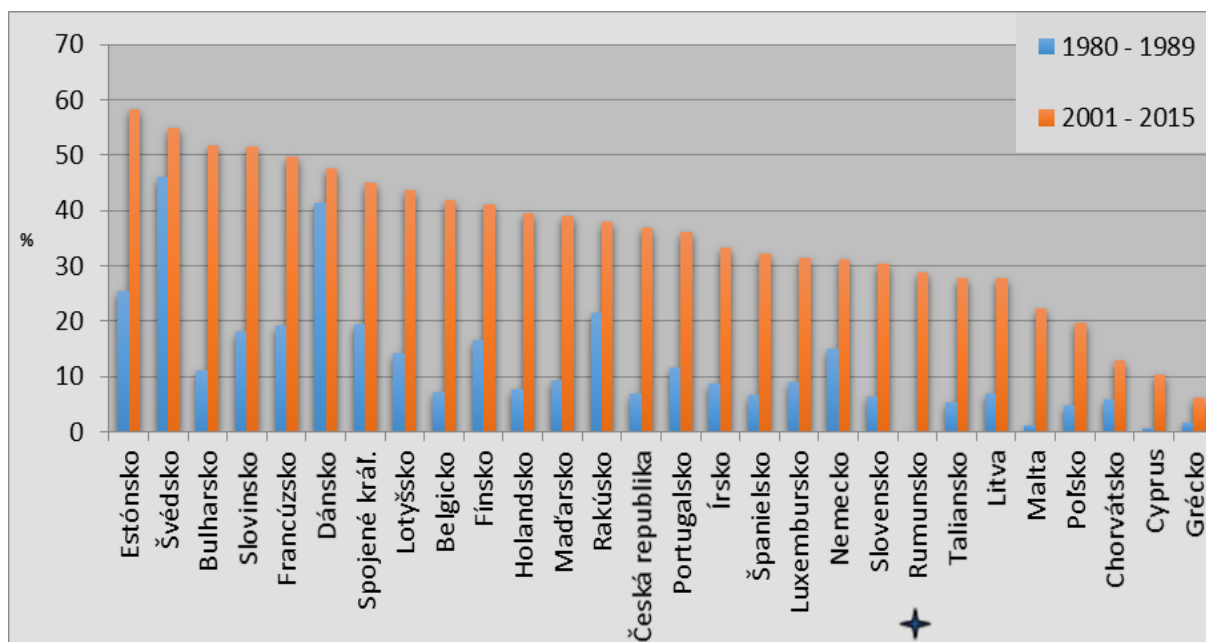
Graf 1 - Vývoj sobášnosti v štátoch EÚ

Zdroj: Eurostat, vlastné spracovanie

Pri porovnávaní hrubej miery sobášnosti v roku 2000 a v roku 2011, v rámci priemeru členských štátov EÚ, sledujeme výrazný pokles. Zatiaľ čo hrubá miera sobášnosti v roku 2000 v týchto štátoch predstavovala priemer 5,2 ‰, v roku 2011 už hrubá miera sobášnosti predstavovala hodnotu len 4,2 ‰. V roku 2013 boli najvyššie hodnoty hrubej miery sobášnosti medzi členskými štátmi EÚ zaznamenané v Litve (6,9 ‰), na Cypre (6,4 ‰) a Malte (6,1 ‰). Najnižšie v Bulharsku a Slovinsku (3,0 ‰), v Portugalsku (3,1 ‰), Taliansku a Luxembursku (3,2 ‰). Vo všetkých členských štátoch, pre ktoré sú k dispozícii údaje, sa vek pri prvom sobáši mužov aj žien medzi rokmi 2000 a 2013 zvýšil o približne 1 až 4 roky. Veľká časť obyvateľstva sa zosobášila až po dožití veku 30 rokov (Eurostat, Nordblad and Gereoffy 2015).

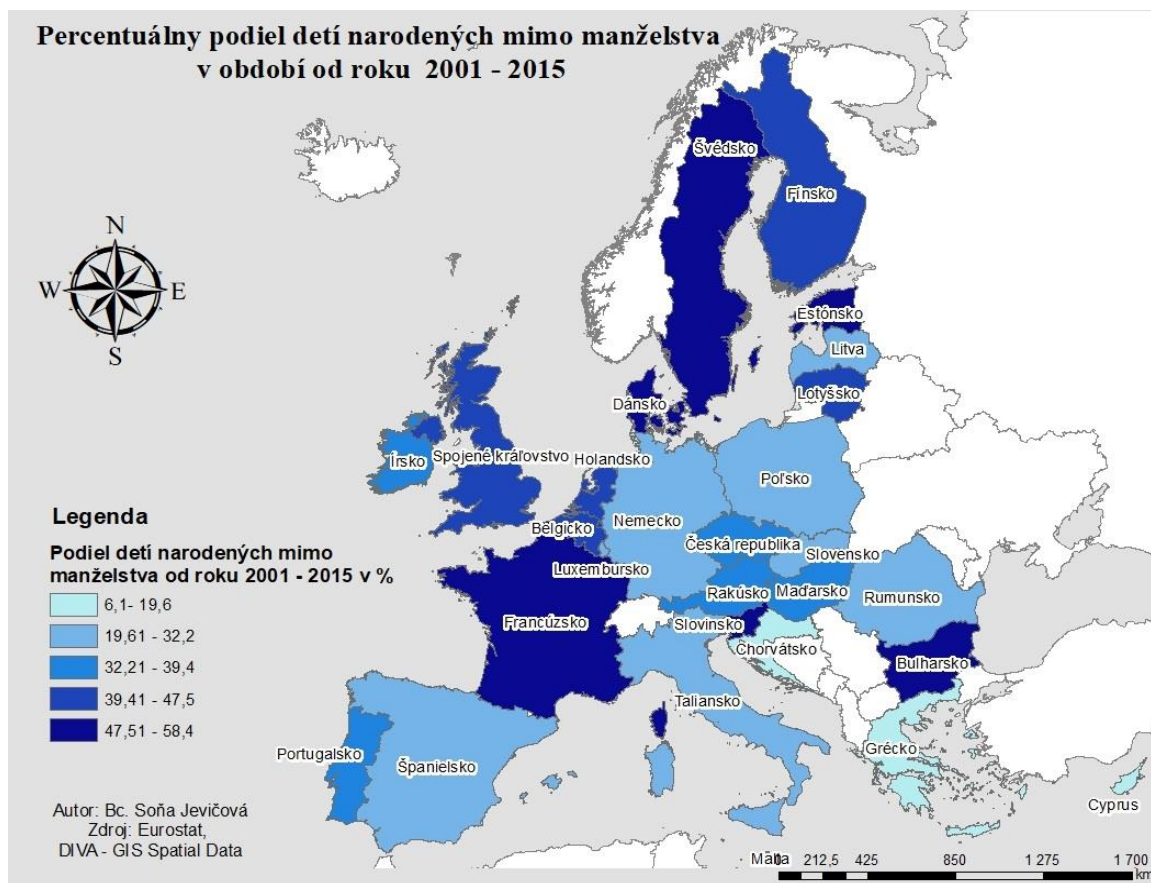
Počet detí narodených mimo manželstva sa neustále zvyšuje. Najmä v posledných rokoch pozorujeme značný nárast. Do popredia sa dostáva nový model reprodukčného správania tejto generácie. Rozšírené sú najmä kohabitácie, ale aj ďalšie formy spolujitia

partnerov. Stále častejšie môžeme vidieť rodiny, kde partneri spolu žijú v jednej domácnosti a vychovávajú deti bez uzavretia manželstva. Rastie aj počet bezdetných párov. S rozšírením antikoncepcie, je bežné odkladanie rodičovstva „na vhodnejší čas“, či plánovanie počtu detí. Z ekonomickej stránky sa dieťa stáva určitou finančnou záťažou. Podiel živonarodených detí mimo manželstva v EÚ sa v poslednom desaťročí výrazne zvýšil, čo signalizovalo nové vzorce tvorby rodiny oproti tradičnejšiemu modelu, v ktorom sa deti rodili prevažne v manželstve. V roku 2012 bolo v EÚ až 40% detí narodených mimo manželstva, čo je o 12,7 % viac ako je zaznamenané v roku 2000 (27,3%) (Eurostat, Nordblad a Gereoffy 2015).

Graf 2 - Percentuálny podiel detí narodených mimo manželstva
v obdobiach od roku 1980-1989 a 2001-2015
Zdroj: Eurostat, vlastné spracovanie, ♦ nezistený údaj

Z grafu 2 jasne vyplýva, že percentuálny podiel detí narodených mimo manželstva sa v sledovanom období 2001-2015 niekoľkonásobne zvýšil vo všetkých štátoch Európskej únie oproti prvému obdobiu 1980-1989. Štáty s najvyšším nárastom percentuálneho podielu detí narodených mimo manželstva v období od roku 2001 do roku 2015 sú: Estónsko (zo 7,2% na 58,4%), Francúzsko (z 0,5% na 49,8%), Slovinsko (z 5,8% na 51,4%), Bulharsko (zo 6,9% na 51,9%) a Švédsko (z 11,1% na 54,9%). Najnižší percentuálny podiel predstavujú štáty vo väčšine štátov s vyššou religiozitou obyvateľstva (Taliansko, Poľsko, Cyprus...). V niektorých členských štátoch sa viac ako polovica živonarodených narodí mimo manželstva. Taký bol prípad Bulharska (59,1% živonarodených mimo manželstva), Estónsko (58,4%), Slovinsko (58,0%), Francúzsko (56,7%), Švédsko (54,4%) v roku 2013. Naopak, iba 7% živonarodených v Grécku bolo mimo manželstva, nasledovalo 16,1% v Chorvátsku, 18,6% na Cypre a 23,4% v Poľsku (Eurostat, Nordblad and Gereoffy 2015).

Mapa 2 - Podiel detí narodených mimo manželstva od roku 2001-2015
Zdroj: spracované podľa Eurostat

Mapa 2 nám znázorňuje percentuálny podiel detí narodených mimo manželstva od roku 2001 do roku 2015. Z mapy vyplýva, že najväčšie zastúpenie štátov s najvyšším podielom mimomanželských detí je v západnej a severnej Európe, s výnimkou Bulharska a Slovinska, ktoré aj napriek svojej polohe vykazujú vysoké hodnoty sledovaného ukazovateľa. Medzi štáty s najvyšším podielom detí narodených mimo manželstva od roku 2001 do roku 2015 patria: Estónsko (58,4%), Švédsko (54,9%), Bulharsko (51,9%), Slovinsko (51,4%) a Francúzsko (49,8%). V krajinách západnej a severnej Európy sledujeme dlhodobo vysoký počet mimomanželských detí. Tento trend začal už v 60-tych rokoch, zatiaľ čo u nás tieto výrazné zmeny nastávajú až v 90-tych rokoch. Najpomalší vývoj mimomanželskej plodnosti sledujeme v južnej časti Európy (Španielsko, Taliansko a Grécko). Ide o štáty s vyššou religiozitou obyvateľstva a tradícia manželstva je tu postavená na silných základoch.

Záver

V rámci nášho príspevku sme sa zamerali na kohabitácie ako formu partnerského spolunažívania obyvateľstva v štátoch Európskej únie. Ako ukazovateľ sme sledovali počet detí narodených mimo manželstva. Výsledky sme porovnávali za dve sledované obdobia: 1980-1989 a 2001-2015. Percentuálny podiel detí narodených mimo manželstva sa v druhom sledovanom období, t.j. od roku 2001-2015, niekoľkonásobne zvýšil vo všetkých štátoch Európskej únie oproti prvému obdobiu (1980-1989). Štáty s najvyšším nárastom percentuálneho podielu detí narodených mimo manželstva v období od roku 2001 do roku

2015 sú: Estónsko (zo 7,2% na 58,4%), Francúzsko (z 0,5% na 49,8%), Slovinsko (z 5,8% na 51,4%), Bulharsko (zo 6,9% na 51,9%) a Švédsko (z 11,1% na 54,9%). Najnižší percentuálny podiel predstavujú štáty s vyššou religiozitou obyvateľstva (Taliansko, Poľsko, Cyprus). Klesajúci trend sobášnosti je podmienený rôznymi vplyvmi. Do popredia sa dostávajú nové formy partnerského spolužitia a západoeurópsky typ demografického správania obyvateľstva vytláča východoeurópsky.

*Tento článok odporúča na publikovanie vo vedeckom časopise Mladá veda:
doc. RNDr. Radoslav Klamár, PhD.*

*Tento príspevok bol realizovaný v rámci riešenia vedeckého projektu VEGA 1/0052/17
„Prímestská krajina: analýza zmien krajinnej pokrývky a organizácie socioekonomických
funkcií vplyvom urbanizačných a suburbanizačných procesov“.*

Použitá literatúra

1. BAKALÁŘ, E., 2002. *Průvodce otčovstvím, aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. Praha: Vyšehrad. ISBN 80-7021-605-0.
2. BLEHA, B. a VAŇO, B., 2008. *Očakávaný demografický vývoj v SR – príčiny, dôsledky, opatrenia* [online]. Bratislava: Profini [cit. 2019-02-03]. Dostupné z: <http://www.profini.sk/ocakavany-demograficky-vyvoj-v-sr-priciny-dosledky-opatrenia/>
3. BLEHA, B., 2009. *Populačný vývoj Slovenska na prelome tisícročí. Kontinuita či nová éra?*, Bratislava: Geo-grafika. ISBN 978-80-89317-11-0.
4. BLEHA, B. a B. ŠPROCHA, 2015. *Geografické a demografické determinanty regionálnej diferencovanosti cenových domácností na Slovensku - analýza a prognóza do roku 2030*. In: Geografický časopis, roč. 67, č. 3, s.219- 241.
5. DATABÁZA DATACUBE, 2019. *Štatistický úrad SR* [online]. [cit. 2019-01-14]. Dostupné z: <http://datacube.statistics.sk/>
6. DATABÁZA EUROSTAT, 2019. *Eurostat database* [online]. [cit. 2019-01-10]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
7. EUROSTAT, 2019. *Marriage and divorce statistics* [online]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics#Further_Eurostat_information
8. EUROSTAT, L. NORDBLAD and A. GEREOFFY, 2015. *Marriage and birth statistics - new ways of living together in the EU* [online]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_birth_statistics_-_new_ways_of_living_together_in_the_EU
9. GOODY, J., 2006. *Proměny rodiny v Evropské historii*, Praha: Nakladatelství lidové noviny. ISBN 80-7106-396-7
10. HORSKÁ, P. et al., 1990. *Dětsví, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama. ISBN 80-7038011-X
11. CHORVÁTOVÁ, H., 2009. *Podoby rodiny v rannom stredoveku*. In: Kresťanstvo v časoch sv. Vojtecha. Kraków : Wydawnictwo Towarzystwa Słowaków w Polsce, s. 140-151.
12. JANDOUŘEK, J., 2003. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál s.r.o.. ISBN 80- 7178-749-3
13. JANOTA, S., 2007. *Ženy v európskych dejinách* [online]. [cit. 2019-01-12]. Dostupné z: <http://www.impulzrevue.sk/article.php?214>
14. KNAUSOVÁ, I., 2008. *Základy demografie II*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická
15. MAUR, E., 2010. *Rodina a domácnost v 16. - 20. století*. In: *Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et historica*. ISSN 0567-8293
16. MLÁDEK, J. et al., 2006. *Demografická analýza Slovenska*. Bratislava: Vydavateľstvo UK. ISBN 80- 223-2191- 5.
17. MOŽNÝ, I., 2011. *Rodina a společnost*, Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-86429-87-8

18. PAVLÍK, Z. et al., 1986. *Základy demografie*. Praha: Academia Praha.
19. PAVLÍK, Z. et al., 1993. *Demografie (nejen) pro demografy*. Praha: Az servis. In: Pedagogické revue, roč. 43, č. 8. ISSN 9586-592.
20. PŘÍHODOVÁ, K., 2005. *Sociodemografická analýza neúplných rodin s nezletilými dětmi v České republice HR135/05*. In: Závěrečná zpráva o řešení projektu.
21. ROUBÍČEK, V., 1997. *Úvod do demografie*. Praha: Nakladatelství CODEX Bohemia, s.r.o.. ISBN 80-85963-43-4.
22. ŠPROCHA, B. et al., 2014. *Prognóza vývoja rodín a domácností na Slovensku do roku 2030*. Bratislava: Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied, Inštitút informatiky a štatistiky, Katedra humánnej geografie a demografie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského. ISBN 978-80-225-3961-6.
23. TOMÁŠEK, M., 2006. *Singles a jejich vztahy*. In: Sociologický časopis, Praha: Sociologický ústav AV ČR, roč. 38, č. 1, s. 81-106, ISSN 0038-0288.